

Adabiyot Yashasa Millat Yashaydi

*Buriyev Shavkat Kushmamatovich*¹

Annotatsiya: Adabiyot fani tariximizga borib taqaladi. Adiblarimiz xalq qalbiga yetib borish, ularni to'g'ri yo'lga chorlash maqsadida adabiyotni ishga solishgan. Bolalarni tarbiyalash va vatanga muhabbatni jo qilish maqsadida dostonlar, g'azal va ruboiylardan foydalanishgan. Maqolamizda adabiyotning millat hayotiga ta'siri haqida yoritamiz.

Har qanday chinakam iste'dod sohibi kabi Abdulhamid Cho'lpon ham ijodning deyarli hamma sohalarida samarali faoliyat ko'rsatgan. U ham shoir, ham nosir, ham dramaturg, ham tarjimon, ham publitsist bo'lishi bilan birga, barkamol munaqqid, mohir adabiyotshunos, o'ziga xos tarzda fikrlaydigan san'atshunos ham bo'lgan. Uning badiiy asarlari xalq ma'naviyatini shakllantirishda qancha muhim rol o'ynagan bo'lsa, adabiy-tanqidiy maqolalari ham shunchalik katta qimmatga ega.[1] Amm istibdod zamonida cho'lpon haqida yozuvchi shoirlarning o'zlari ham mavhum tasavvurga ega bo'lishgan.

Cho'lpon adabiy-tanqidiy merosining ahamiyati faqat shu bilan cheklanmaydi. Yuqorida aytganimizdek, Cho'lpon tanqidiy faoliyati bilan estetika sohasida yangi bir ta'limot yaratishni maqsad qilib qo'ymagan bo'lsa-da, uning maqolalarini ichki yaxlitlikdan mahrum, har xil yillarda har xil munosabatlar bilan yozilib, har xil narsalar to'g'risida bahs yurituvchi parokanda asarlar yig'nog'idan iborat deb qarash mumkin emas. Aksincha, har bir maqolaniyugurik misralari ortidan Cho'lponning o'zi qarab turganday bo'ladi. Har bir maqolada Cho'lpon shaxsiyatining aniq muhri borki, xuddi shu narsa ularni bir yaxlit holga keltirib turadi.[1] O'tgan asrning 20-yillarida Cho'lpon sermahsul shoir sifatida e'tiborga tushadi va she'riy to'plamlari ketma-ket nashr etiladi. Ayniqsa, «Uyg'onish» (1922), «Buloqlar» (1922), «Tong sirlari» (1926), «Soz» (1935) majmualarini o'quvchilar sevib mutolaa qilishgani haqida manbalarda ta'kidlanadi. Bundan tashqari, nasriy asarlari orasida «Do'xtur Muhammadiyor», «Qor qo'yinida lola» hikoyalari, «Yov» qissasi, «Kecha va kunduz» romanining «Kecha» qismi diqqatga sazovordir.

Cho'lpon ilk ijodiy pillapoyalarida yer va el (vatan va millat)ning abadiy aloqadorligi, birligi masalasini tarannum etdi. Buning uchun u qanday va qaysi yo'l bilan Vatan va millat uyg'unligini ko'tarish va kuylash mumkin, degan savol ichida fikrladi.[2] Xalqimizning uzoq asrlardan buyon adabiyotga yaqinligi va adabiyotning xalq tarixi va taqdirini yoritib kelganini, shu tufayli u qanchalik xalqni chuqur his qilgani va bilgani uchun, boshqa xalqlar tarixini, hayotini ham adabiyotdan bilib olish mumkinligini anglab, adabiyotning ahamiyatini nazariy asoslashga muvaffaq bo'ldi. Adabiyotni shunchaki ko'ngil va tasavvur o'yini emas, u ijodiy jarayondagi murakkab hodisa ekanligini ifodalash yo'lga kirdi. Adabiyot odamlarda ma'naviy his-hayajon, tuyg'u uyg'otadigan go'zallik namunasi. Adabiyotning o'z ichki qonuniyati, ta'sir kuchi va imkoniyatlari uning badiiy go'zallik qasri ekanligidan dalolat bersa, bu qasrning mavqei, ahamiyati va kelajagi undan ta'sirlangan, o'zlashtirgan xalq, ijtimoiy muhit, diniy va falsafiy g'oyalar bilan qanchalik uyg'unligiga bog'liq. Adabiyotning xalq, davr va tarixiy ijtimoiy muhitdagi o'rni, ahamiyati unga bo'lgan munosabatda yaqqol ko'zga tashlanadi. O'z davri muammolaridan uzoqlashib, xalq, Vatan dardi, muammolari, hayoti aks etib turmasa bunday adabiyot yer va elga begonadek tuyuladi.[2] Adabiyot yuraklarga kirib bora oladigan bir kuchdir. Bu kuchni to'g'ri yo'naltira olish, butun boshli millat hayotini o'zgartirib yuborishi mumkin. Cho'lpon kabilar esa o'z ijodlarini millatni uyqudan uyg'otish, g'aflat domiga tortib ketayotgan mustamlakalikdan erkinlik sari olib chiqishga undaydi.

¹ Yangiyo'l tuman 2-son kasb-hunar maktabi ona tili va adabiyoti fan o'qituvchisi

Ozərbaycan yəhud tatarlar yurtlarında ham ədəbiyyatın, möhiyatını izləş, uning jəmiyat həyotidəgi, millət rəvnaqıdəgi əhəmiyatını anıqlaş hərəkəti ança əvəj olğan ədi. Nətiədə, «ədəbiyyot nədur?» değan mangu savolğa turlı mıntaqalarda bə-birigə yaqın javoblar paydo bo'la boshlagan ədi, Ozərbaycan ədibləri Jalil Məmədqulizoda yəhud Əbdurəhim Haqverdievlərinə, tatar yozuvchiləri Əbdulla To'qay, yəhud Olimjon İbrohimovlərinə XX əsr boshlarında chop etilgən ədəbiyyot haqıdəgi məqolaları fikrimizning dalili bo'la oladi. O'z izləniləşləri oqibatıdā ular nəqədər bə-birigə yaqın xulosalərgə kəlginini ko'rsatış uchun bə konkret misolğa mürəjəət qılaman: tənıqlı qozəq jurnalıstı, mə'rifətpərvər və demokətr M. Səralin o'zi mührirlik qylgən «Aypaq» jurnalının 1922 yildəgi 1-sonıdā yozadi: «Til və ədəbiyyot xəlqning qəlbi və ruhıdır... ədəbiyyotsız xəlq zəbonsız boladāy gəp. Bunday bolā boshqalərgə o'zining dardı quvonchlarını gəpərib bərləməydi. Xəlqlərinı bə-birigə yaqınlaştıradıgən eng kuchlı vositā til və ədəbiyyotdır. O'z ədəbiyyotının haqıqiy qədr-qimətini bilgən xəlqlərinə fərzəndlərinə o'z tilini chinakəm ardəqlay oladi. Qozəq xəlqining o'z tili və o'z ədəbiyyotı bə... bizning burchimiz unutilib yotgən ulkən xəzinalərinı yuzəgə olib chiqış və həmənning mülkigə əyləntirishdir»[3]

Əndi Cho'lpongə mürəjəət qıləylik. «Yosh munaqqıd «Ədəbiyyot nədur?» məqoləsıdā, bərinchi nəvbətdə, ədəbiyyotning ijtimoiy möhiyatı to'g'risidā fikr yuritadi. Uning fikrichə, ədəbiyyot millətni tərəqqiy ettirish vositəsi, uning mə'nəviyatını tə'minləydiğən omil. Cho'lpon bə xulosəninə chinligigə shu qədər işongənki, məqolədə həc qəndəy e'tirozğə o'rin qoldırməydiğən tərzdə «ədəbiyyot yəshəsā —millət yəshər» deyə təsdiqləydi:«Hə, to'xtəməsdən hərəkət qilib turg'on vujudimizgə, tənimizgə suv, həvə nəqədər zərur bo'lsə, məishət yo'lidə hər xil qorə kirlər bilən kirləngən ruhımız uchun həm shul qədər ədəbiyyot kərəkədir. Ədəbiyyot yəshəsā —millət yəshər. Ədəbiyyotı o'lməg'ən və ədəbiyyotning tərəqqiyotigə cholishməgən və ədiblər yətishtırməgən millət oxiri bə kün hissiyotdən, o'ydən, fikrdən məhrum qolıb səkın-səkın inqiroz bo'lur».Biri Türkistondā, biri Qozəg'istondā turib, bə-biridən bəxəbər holdə ikki muəllif deyərlı bə xil tərzdə ədəbiyyotning möhiyatı, jəmiyat həyotidəgi, millət rəvnaqıdəgi əhəmiyatı to'g'risidā fikr yuritmoqdə. Bunday mıştəraklik təsədif əməs, əlbəttə. Bə shu bilən izohlənədikı, XX əsr boshlarında Türkistondā həm, Qozəg'istondā həm ulug' Uyg'onish shəbədələri əsā boshlagən ədi. Türkistondā shu kəzlərdə tərıx məydonıgə kirib kəlğən, kəyinchəlik «jədidlər» deb nölğən fikri ochiq, tərəqqiyərvər ziyolilər bə uyg'onishni tə'minləgən əsosi y kuch bo'ldi. Ular mıştəmləkəchilik siyosətı tufəyli Türkiston zəbun əhvolgə tushib qolğənini, xəlq jəholət və nodonlik qo'ynidə, ərksizlik bo'yinturug'i ostidə ikkiyoqləmə zəlm iskanjələri ostidə qətti q ezilib yotğənini chuqur ənglədilər və bunday həyotni o'zğərtish, yəngiləş zərurligı haqıdəgi g'oyələrinı olg'a surdilər. Ular xəlqni mə'rifətli qilishni, səviyəsini ko'tərib, oq-qorəni təniydıgən qilishni yəngilənilishning birləməchi shərti deb bildilər və shu olıjənəb niyətini əməlgə oshirish uchun fidoyilik bilən işgə kirishdilər. Ular hər xil tə'qib və tə'qiqlərgə qərəməy, mōddiy qiyinchiliklərinı yəngib məktəblər oçhdilər, dərslıklar yəratdilər, gəzətələr chiqərdilər, nəshriyyotlər oçib kitəblər chop etdilər, turlı mədəniy-mə'rifiy to'gəraklər oçhdilər...[4]

Foydələnilgən ədəbiyyotlar:

1. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/adabiyot-yashasa-millat-yashar>
2. <https://adti.uz/adabiyot-yashasa-millat-yashaydi/>
3. Ozod Sharafuddinovning “Tanlangan əsərlər” səylənması, “Cho'lponni əngləş ” , “Ədəbiyyot yəshəsā —millət yəshəydi” nölmi məqoləsi ;“Jəhon Ədəbiyyotı ”jurnalı 2010-yil 10-son'
4. <https://www.conferencea.org/index.php/conferences/article/view/1661/1582>

